

УДК [378.6:37]:613

СПІЛКУВАННЯ В СТРУКТУРІ ВАЛЕОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Б.А.Максимчук

Анотація. У статті звертаємо увагу на необхідність формування валеологічної компетентності майбутніх учителів у процесі фізичного виховання.

Ключові слова: валеологія, спілкування, педагогічна освіта.

Аннотация. В статье обращаем внимание на необходимость формирования валеологической компетентности будущих учителей в процессе физического воспитания.

Ключевые слова: валеология, общение, педагогическое образование.

Abstract. In the paper pay attention to the necessity of forming valeological competence of future teachers in the process of physical education.

Keywords: valueology, communication, teacher education.

Постановка проблеми. Сучасна система освіти як провідна парадигма розвитку звернена в бік гуманізації й гуманітаризації педагогічного процесу з особливими закономірностями функціонування, які виражаються в «затребуваності» для особистісного розвитку всіх онтологічних підстав людського буття – свідомості, діяльності, спілкування, духовності. Донедавна між перерахованими духовними сутностями людини рівноцінне взаємовідношення й взаємозв'язок були зміщені в бік переваги дієво-логічних «комбінацій». Виниклий переки не міг не відбитися на результатах виховання – виросло покоління з деформованою культурою техногенного розвитку й істотних пробілів у сфері гуманітарної освіти. Виник дефіцит людини «з людським обличчям».

Усвідомлення граничності такого стану ініціювало потужний потік педагогічної уваги до сфери спілкування як: 1) способу задоволення специфічної потреби людини в контактах із собі подібними; 2) критерію особистісного розвитку в процесі інтеграції людини в соціальну систему життєдіяльності; 3) засобу обміну духовно-особистісними цінностями й т.д.

Аналіз попередніх досліджень. Світогляд як вища підструктура в духовній сфері людини розвивається в процесі предметного й духовного освоєння навколишньої дійсності в системі міжособистісного спілкування. «Є всі підстави, – доходить висновку Б.Ф.Ломов з обговорення взаємозв'язків сутнісних проявів людського буття, – доповнити принцип єдності свідомості й діяльності, відповідно до якого свідомість формується, розвивається й проявляється в діяльності, аналогічним принципом, що ставиться до проблеми свідомості й спілкування, – свідомість формується, розвивається й проявляється у спілкуванні людей».

Аналіз результатів досліджень науковців у галузі формування здорового способу життя (В.Бобрицька, С.Кириленко, С.Лапаско, В.Нестеренко, Н.П'ясецька, Є.Чернишова та ін.) свідчить, що у вітчизняній педагогіці відчувається брак наукових досліджень, у яких обґрунтовувались би теоретичні та методичні підходи до формування валеологічної компетентності студентів педагогічних університетів.

Значущість проблеми здорового способу життя, формування культури здоров'я особистості зумовила появу нового наукового напрямку – валеології, досліджень з проблем валеологічної освіти та виховання (Т.Бойченко, І.Брехман, Е.Вайнер, М.Гончаренко, М.Гриньова, Т.Книш, Ю.Лісіцин, С.Страшко та ін.). Останніми роками відокремилась педагогічна валеологія (І.Глинянова, Л.Дихан, В.Кукушкін, Л.Татарнікова та ін.), яка розглядає валеологічне виховання, валеологічний супровід дітей та юнацтва.

Філософський рівень феномена здоров'я людини представлено працями Е.Кудрявцевої, Ю.Лісичина, Л.Сущенко; медико-біологічний рівень відображено в дослідженнях М.Амосова, В.Войтенка, З.Шкиряк-Нижник; соціально-педагогічний – у роботах В.Петренка, Г.Царегородцева, Д.Ізуткіна, Л.Матроса та інших авторів. Культура здоров'я особистості є предметом дослідження В.Горашука, О.Дубогай, Е.Казіна, Ю.Лісичина та ін.

Проблему здоров'я людини здебільшого пов'язують з ефективністю системи фізичного виховання (Е. Вільчковський, Г.Григоренко, О.Дубогай, С.Канішевський).

У роботах таких авторів, як Л.Сущенко, О.Міхеєнко та ін., розкрито загальні підходи до соціальних технологій щодо формування валеологічного світогляду й засад здорового способу життя; визначено головні напрями оптимізації способу життя, проведено аналіз сучасних оздоровчих систем та програм.

Питання валеологічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів освіти представлено у дисертаційному дослідженні Т.Книш, майбутніх фахівців з фізичної реабілітації – О.Міхеєнка, майбутніх біологів – І.Поташнюк, майбутніх викладачів у вищих закладах освіти І-ІІ рівнів акредитації – Н.П'ясецької.

Метою цієї статті є звернути увагу на необхідності формування валеологічної компетентності майбутніх учителів у процесі фізичного виховання.

Виклад основного матеріалу. Цілі спілкування відображають потреби партнерів, що виникають під час виконання спільної діяльності, в інформації (комунікативна сфера спілкування), у взаємодії (інтерактивна) або взаємосприйнятті (перцептивна), межі між якими досить умовні. Спонукальною силою міжособистісних відносин виступають мотиви, які можуть бути згруповані відповідно до специфіки розв'язуваних проблем у мотиви «ділового» контакту, «пізнавальних» інтересів, «самоствердження» або «властиво спілкування». Спілкування може здійснюватися як у вільній формі, так і бути соціально організованим. Однак, незалежно від форми міжособистісних відносин підлягають нормативному порядку різного масштабу ціннісної інтеграції, з якого формуються соціальні й культурні умови життєдіяльності для наступних поколінь.

«Перший» рівень містить у собі вимоги, норми, правила й стандарти з необмеженим простором і часом регулювання людських відносин. Забуття або зневажливе ставлення до них приводить до патологічних форм соціального й індивідуального прояву, свідками якого, на жаль, ми сьогодні є. Численні приклади девіантної поведінки, включаючи злочини проти здоров'я й життя людини, відхилення від суспільно-корисної діяльності тощо, – зовсім не повний перелік серйозних втрат у сфері духовно-морального виховання. Праві стародавні греки, що стверджували: «Хто процвітає в науках, але відстає в моральності, більше йде назад, чим уперед».

Норми, наповнені конкретним соціокультурним змістом, залежно від території, часу й умов життя людини, її приналежності до статево-вікових, етно-національних, соціально-класових,

релігійно-конфесійних, професійних та інших суспільних груп, у сукупності визначають «другий» рівень регуляції індивідуальної поведінки й культури міжособистісного спілкування. У сучасних умовах актуальність виховання саме такої життєвої стратегії зростає паралельно з динамікою процесів іншого вектора розвитку глобалізації, з одного боку, і росту національної самосвідомості – з іншого. Посилення процесів асиміляції (американізація, вестернізація) звує коло загальнонародського, етно-національного й індивідуального спілкування. Не менші втрати мають місце при протиставленні культур, нетерпимості й насильстві до іншого світорозуміння. Крайні прояви спостережуваних у людському співтоваристві тенденцій негативно позначаються на якості життя кожного його члена.

Диспропорція в сфері міжособистісних зв'язків відображає наявні перекручування в діяльності провідних інститутів соціалізації: родини, трудових колективів, системи освіти й ін. Спостережувані в суспільстві зрушення негативної соціокультурної спрямованості (зниження виховного значення родини й трудового колективу, слабкість молодіжного руху й ін.) актуалізують роль педагогічного впливу, тому що більшість часу спілкування підлітків відбуваються у спеціально організованих умовах системи виховання за участю педагогів, що професійно володіють відповідними знаннями й технологіями. Відзначимо також, що формування комунікативних здібностей майбутнього вчителя розглядається в складі його професійних якостей як досить значима характеристика.

Сучасний процес виховання не може бути ефективним без знання педагогом особливостей спілкування в молодіжному середовищі. У першу чергу мова йде про молодіжну субкультуру як сукупність певних ціннісних орієнтирів, норм поведінки, взаємодії, взаємин й естетичних пристрастей молодого населення. Субкультура, на думку А.В.Мудрика, є специфічним механізмом соціалізації («стилізований механізм»), що дозволяє підліткови усвідомити і затвердити себе в якості самостійного «ми», що протистоїть соціуму («вони») і впливає на стиль життя й мислення молоді. Підходи до подолання надмірної напруги в системі відносин «батьків і дітей» (вихователів-вихованець) перебувають у самій природі цих відносин, де пріоритетне місце повинні посісти: поважний тон взаємного спілкування, визнання самотності й унікальності партнерів по діалогу, терпимість до іншого світорозуміння тощо. Про це, зокрема, свідчать отримані нами при оцінці ціннісних орієнтацій студентів-педагогів. Так, непримиренність до недоліків людей як особистісну якість відкидають більш ніж 70% студентів із числа опитаних.

Описані вище рівні спрямованого виховання становлять основу ціннісно-нормативних приписів, що виконують функції зовнішніх регуляторів поведінки. Загально визнаний стандарт поведінки в процесі інтеріоризації формує у вихованця власний набір правил і норм, втрачаючи при цьому ознаки тиску й примусу. Відбувається трансформація зовнішньої ланки керування у внутрішній регуляторний механізм поведінки, що проявляється в досвіді виконання специфічних особистісних функцій і становить, на думку В.В.Серікова, сутність особистісно-орієнтованої освіти. Під час спілкування як діалогу рівних партнерів відбувається процес самоідентифікації, самовизначення й самореалізації. Особливий інтерес викликає при цьому питання про ті шляхи, способи й засоби організованого або стихійного впливу, за допомогою яких вдається здійснити перехід від зовнішньої інтерпсихічної ланки керування поведінкою і діяльністю учня (студента) у внутрішній інтрапсихічний план керування. Трансляція соціокультурного досвіду спілкування здійснюється за участю засобів масової комунікації, включаючи пресу, радіо, телебачення, а також мистецтво, літературу й різні види ідеологічного впливу. Роль агентів соціалізації особливо велика при формуванні ціннісно-нормативних уявлень, переконань, ціннісних орієнтацій і суспільно-значущих установок особистості, у тому числі й валеологічного характеру.

Розширення поля комунікативного впливу зв'язано сьогодні з виникненням принципово нового способу міжособистісного контакту – віртуальним спілкуванням. Вихід у глобальній інформаційно-комунікативній мережі забезпечує споживача потужним інтелектуальним простором поза національними межами досягнень людського інтелекту. Культурно-значуща інформація в системі Інтернет не тільки передається, але й деякою мірою переінтерпретується її користувачем. Можливість сучасних інформаційних систем перекодувати значення трансльованої звістки надає спілкуванню людини з машиною характеру діалогу, у певному сенсі, нав'язуючи споживачеві стиль мислення й способи спілкування. Підключення до системи подібних технологій потребує від особистості не тільки відкритості до діалогу, але й уміння зберегти власний погляд на світ, національний і світоглядний характер особистісних цінностей. Варто особливо загострити увагу на тій обставині, що до цих пір немає концептуальних розробок, що з високим ступенем вірогідності дозволяють б виявити довгострокові наслідки розглянутих процесів і зв'язати їх зі зміною характеру розумової діяльності, культури особистості й соціальної стратифікації суспільства. Немає точних

даних і про те, які структури мислення змінюються або утворюються в ході навчання з використанням комп'ютерів і сучасних інтерактивних засобів.

Є й інший бік проблеми: віртуальний характер спілкування за умови невинувато тривалого підключення до глобальної мережі істотно звужує коло повсякденного спілкування підлітка з однолітками, настільки необхідного для повноцінного розвитку особистості.

Загальновідомо, що процес інтеграції в соціальне середовище відбувається при участі референтної групи. Вона виконує функцію «перцептивного фільтру», відбираючи із суспільних норм і цінностей найбільш значимі для людей свого оточення. Підліток готовий розділити ці пристрасті й перевести в якісь одиниці власного духовного світу. На даному етапі розвитку авторитет однолітків стає більш важливим за значущі раніше відносини й спонукає до дії ефект соціального очікування, коли групові вимоги до підлітка можуть перевести на другий план стандарт нормативної поведінки. Так, наші дослідження показали, що перше знайомство із сигаретою в 93% студентів підліткового віку відбувається в компанії друзів при повній поінформованості про шкоду паління. Відмовитися від спілкування, супроводжуваного прийомом спиртних напоїв, змогли тільки 10% із числа опитаних юнаків й 17% дівчат, що відображає неготовність значної частини учнівської молоді протистояти тим рольовим очікуванням, які покладені на них референтним оточенням. Вийти за рамки запропонованої значимою особою (групою) ролі виявляється для підлітка найчастіше досить непростим рішенням. Слід зазначити, однак, що в окремих ситуаціях рольові очікування виходять за межі референтної групи, проектуючи на собі нормативні стандарти. У цьому випадку особистість демонструє вигідні для себе адаптивні соціальні можливості й претендує на лідерство й інтелектуальне ядро групи.

Виховання як невід'ємна частина освіти розвивається за схемою спілкування із принципово іншим педагогічним змістом: самореалізація особистості, що стверджується, і одночасно самореалізація «як продовження себе в іншій людині». При цьому ролі учасників педагогічної взаємодії, імпліцитно відображаючи характеристики спілкування, закріплені у вихідних рольових матрицях міжособистісних відносин, співвідносяться з реаліями сучасного соціокультурного досвіду, здобуваючи якісно новий зміст і процесуальне виконання. Так, у перелік професійних функцій сучасного вчителя (викладача) входять такі обов'язки, як вчитель-організатор освітнього процесу з посиленням функції вихователя й духовного наставника, людини з високою громадянською самосвідомістю, дослідника й керівника, фасилітатора й прихильника активного способу життя. Учень (студент) у ситуації системи освіти, що реформується, здобуває положення суб'єкта педагогічного процесу, скидаючи нав'язану попередньою моделлю освіти роль пасивного користувача, об'єкта наукової інформації. Результатом виховного процесу співробітництва вчителя (викладача) й учня (студента) стає формування соціально-психологічної готовності підопічного до активної життєвої програми підтримки гарного здоров'я й перетворення в бік оздоровлення середовища життєдіяльності. Під готовністю педагога мають на увазі «такі мотиваційні, когнітивні й операціонально-поведінкові компоненти, які забезпечують особистості оптимальне функціонування в «нових для неї контактних групах і колективах» й, доповнимо, не суперечать суспільно-значущим нормам поведінки і спілкування.

Неодноразово підкреслювалося, що інтеграція індивіда в соціальне середовище здійснюється в процесі його активної взаємодії із системою, що відтворює й багаторазово дублює ті суспільні корисні зв'язки, які суб'єкт опановує і які засвоює в процесі «провідної діяльності». Виділення провідного компонента активності аж ніяк не означає ігнорування інших видів трудової участі, у які широко залучений учень. Однак саме цей вид діяльності грає найбільш важливу роль у психічному розвитку на даному віковому етапі, опосередковуючи всі інші відносини підлітка зі своїм найближчим оточенням.

Висновки. Пізнавальна діяльність, на наш погляд, є своєрідним видом діяльності майбутнього вчителя, зміщуються лише акценти щодо пріоритетних завдань: від «учнівських» – на перших курсах, до «професійно сформованих і закріплених» – на завершальних етапах навчання.

Література

1. Книш Т. В. Валеологічна підготовка майбутніх вихователів дошкільних закладів освіти: Дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Т. В. Книш / Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. — Луцьк, 2001. — 211с.
2. Коваль В.О. Особливості валеологічної підготовки майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / В. О. Коваль / Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. — Луганськ, 2007. — 20с.

3. Міненко А.О. Формування валеологічних знань у майбутніх учителів фізичної культури: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / А. О. Міненко / Інститут вищої освіти АПН України. — К., 2007. — 20с.
4. Міхеєнко О.І. Валеологічна підготовка майбутніх фахівців з фізичної реабілітації у вищому педагогічному навчальному закладі: Дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / О. І. Міхеєнко / Сумський держ. педагогічний ун-т ім. А.С.Макаренка. — Суми, 2004. — 212с.
5. Нестеренко В.В. Підготовка вихователів дошкільних закладів до валеологічного виховання дітей / В. В. Нестеренко / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д.Ушинського. — О., 2007. — 166с.
6. П'ясецька Н.А. Формування валеологічної культури майбутніх учителів у вищих закладах освіти I-II рівнів акредитації: Дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Н. А. П'ясецька / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2004. — 223с.